

ЛИРИЧЕСКАТА ИЗПОВЕД НА ЛИЛИЕВ

(Етични и естетически стимули на антологичния подбор в книгата на Николай Лилиев „Стихотворения“ — 1931)

НАДЕЖДА АЛЕКСАНДРОВА

Книгата на Николай Лилиев „Стихотворения“ (1931) е многозначителен и многозначен литературен факт в развитието на българската поезия, свързан с общия преход на националната лирическа поетика към следващи етапи и форми в превъплъщението на лиричното начало. За поета тази книга е едновременно естетически и морален акт, защото е неговата единствена и окончателна дума в оживените идейно-естетически полемки за пътя на българската поезия през втората половина на 20-те и началото на 30-те години, за собствените му позиции на художник, отстояващ и защитаващ своето изкуство. Вглеждането в нейната съвършена завършена структура обяснява необикновената издръжливост и търпимост на Лилиев към съвременната му критика, на която той реагира с еднакво мълчание — и на похвалите, и на отрицанията, и когато обреча на забравя поезията му.

Автор на две извънредно шумели книги — „Птици в нощта“ (1919) и „Лунни петна“ (1922), първата претърпяла две поредни издания за една година, редактор и редовен сътрудник на сп. „Влаторог“, Николай Лилиев престава да печата свои стихове тъкмо когато поезията му е в центъра на критическото внимание и се е превърнала в своеобразен критерий за поетичност на своето време. Според оценката на Гео Милев в поезията на Лилиев българският език се е превърнал в „инструмент, способен да изрази всичко“; Лилиевата лирика е последен, „четвърти етап от развитието на българската поезия“ по линията „Вазов—Пенчо Славейков—Яворов—Лилиев“¹.

Същевременно няма друг автор в историята на българската литература, от когото така категорично да са се отрекли онези, които са го обичали и ценели (Георги Бакалов, Гео Милев, Георги Цанев и т. н.), и който с нищо написано и с никакъв конкретен жест да не е реагирал дори в самозащита. Може би Лилиев е бил съгласен с критиката, че неговият изчистен песенен стих, изграден върху принципите на римата и музикалните съзвучия, се е превърнал в „еталон“ за поетичност и лиризъм и е подготвил условията за големия прилив на епигони, чието принижено отношение към смислово-съдържателната страна на лирическото слово опасно е рефлектирало и върху собствената му поезия.

За паузата от девет години (1925—1934), в която поетът не публикува стихове, могат да се посочат различни причини и те да бъдат добре аргументирани. Много рядко или почти никак не се отбелязва морално-естетическата реакция на Лилиев срещу критическата рецепция на поезията му, срещу факта, че тя се оказва изолирана, некомуникативна, скрита зад няколко постоянни критически етикета, употребявани и в положителен, и в негативен критически контекст: „музикална“, „символична“, „жен-

¹ Кратка история на българската поезия. Предговор към Антология на българската поезия. С., 1925.

ствена“, „безкръвна“, „девствена“ и т. н. Поезията на Лилиев дълго е превърната в прицел, от една страна, на апологетите на формата, които смятат, че оттук нататък постигнатото съвършенство трябва да се поддържа и да подхранва растежа и развитието на българската поезия; противопоставят им се онези, според които това е увлечение, пречещо на новите тенденции в литературното развитие, на тяхното осмисляне в българската поезия².

Мнозина съвременници и близки на Николай Лилиев свързват дългото му мълчание като поет с неговата заетост в театъра, където той работи най-напред от 1924 до 1928 г., а след 1934 г. му се посвещава изцяло до края на живота си. Но този биографичен факт е по-скоро повод, отколкото причина както за „мълчанието“ на поета от 1925 до 1934 г., когато се появява последният му печатан цикъл „При морето“ (Златорог, кн. 3); така и за окончателното му решение да не публикува свои стихотворения след 1934 г. Отказът на Лилиев да участва като поет в литературния живот като че ли не е свързан конкретно с обстоятелства и факти от личната му биография или с причини от социалния климат на епохата. Тези условия влият, но не предполагат, не определят и не предвиждат индивидуалните лични и художнически реакции. В човешкото си и творческо поведение Лилиев следва с изключително постоянство една логика от етичен и духовен порядък, произтичаща от законите на художествената мяра. Тя съпътства проявите му от най-елементарните и първични стимули при създаването на едно стихотворение до неговото публично представяне и в още по-висока степен сякаш при включването му в книга³. Нито наградите, нито възторгът на почитателите са били в състояние да го отклонят от възприетата и дълбоко осмислена идея за същността на поетическото изкуство като неотменна вярност на „вътрешния глас“, на „човека в себе си“.

Блестящ версификатор, Лилиев никога не свързва стихотворното умение⁴ с истинската природа на поезията. Напротив, неведнъж подчертава, че тъкмо оттук нататък започва голямата лична отговорност на всеки поет пред словото. По принцип винаги настрана от идейно-естетически полемики, Лилиев е особено чувствителен към поезията, която е създал, в която е вложил смисъла на съществуването си⁵. Всеки поет според Т. С. Елиът, „ако не демонстративно и целенасочено, то в дълбините на съзнанието си, се опитва да брани вида поезия, който сам твори или пък да формулира вида, който би искал да сътвори“⁶. Логиката на Лилиевото поведение изискваше той да защити човека на своята поезия, да остане верен на своя двойник, такъв, какъвто е — чист, уязвим и чувствителен. И поетът можеше да реагира на критическата „агресия“ само с мълчание и стоицизъм. Той беше заявил, че е готов „да тръгне гузно след гълщите“ („Към Родината“) и да сподели безмълвно и безименно техния жребий. Но рецепцията на тази лирическа изповед не се свързва с утвърдените в националното съзнание представи и понятия за героичното; не се свързва с готовността за саможертва, независимо че има

² Тези две становища особено се открояват в полемиката върху Лилиевата поезия от началото на 30-те години, водена върху страниците на списанията „Златорог“ и „Философски преглед“ от Г. Константинов и Ат. Далчев. Вж. съответно статиите „След Лилиев“ (Златорог, 1933, кн. 8, 353—360) и „Размишления върху българската лирика след войната“ (Фил. преглед, 1933, кн. 4, 282—286).

³ Едно академично издание, което би събрало и коментирало различните варианти на неговите стихотворения, пренаснати в периодичния печат навремето, би могло отчасти да представи продължителната и филигранна работа на поета върху езика и стиха.

⁴ За версификаторското му майсторство особено красноречиво свидетелство са многобройните варианти на неговите стихотворни преводи за нуждите на Народния театър, които все още чакат своя издател и научен коментар.

⁵ По повод излизането на книгата „Луни петна“ Лилиев споделя с Боян Пенев: „Не зная дали ще ми повярваш: почти не чакам книгата, сякаш не аз, а някий чужд човек е писал всичко, що съм се решавал да печатам досега. Понякога дори ме хваща яд на тоя чужденец, който така безсърдечно ме излага пред света: той издава цялото ми безсилie, цялата ми мъка — безплодна и ненужна. (Това не са изповеди, а свидетелства за душевна немощ!) Утре хората ще стискаат безмилостно в ръцете си моето сърце и ще се радват демонично: „И това сърце не пламти от божествен огън и това сърце е разпъвано от кръстна мъка и пепелта, що оставя след себе си, не ще стопли никого“ (Цв. А н т о в а. Писма на Николай Лилиев до Боян Пенев. — Литературна мисъл, 1974, кн. 1, 94—110).

⁶ Т. С. Е л и ъ т. Традиция и индивидуален талант. Варна, 1980, с. 78.

реално биографично покритие — участието на Лилиев във войните, преживяванията му на фронта. В съдбата на Яворов възрожденското революционно съзнание, заредено с Ботевия комплекс за саможертва, беше претърпяло страшно поражение в сблъсъка си с ценностната система на следосвобожденска България. Този исторически факт, ускорил себепознавателния процес у поетите, непосредствени приемници на Пенчо-Славейковата и Яворовата традиция, формира и своеобразното поведение на човека в тяхната поезия — по своему трагическо и драматично с обезсмислянето на нравствените категории (или новото им осмисляне, произтичащо от конкретната историческа и културна реалност). В емблема на тази трагика се превърна житейската съдба и поезията на Димчо Дебелянов. При Николай Лилиев тя се разкри в друга безпощадна и мъдро осъзната завършеност. След завръщането си в България през есента на 1924 г., попаднал в атмосферата на социални напрежения и духовни катаклизми, поетът вижда в духа на късния романтизъм (например Рембо) затворена елипсата на своя художествен опит, започнал с лирическия възторг пред битието и наивни социални илюзии. Той се прощава със скривената си идея, родена в чужбина, за една друга трета книга, вдъхновена от Рилке и неговите „Дуински элегии“, която трябвало да съдържа десет поеми върху библейски сюжети. Три от замислените заглавия на тези поеми той съобщава в писмо до Боян Пенев⁷ („Свети Себастиан“, „Ахасфер“, „Завръщане“), от които успява да напише само „Ахасфер“ и (вероятно) „Завръщане“ (ако това заглавие се покрива с намерението му да създаде творба върху библейската митология за завръщането на блудния син, можем да предположим, че то се е реализирало все пак в поемата „Родина“).

Така „Стихотворения“ (1931) се превръща не просто в третата и последна лирическа книга на Николай Лилиев, а в неговата завършена, изстрадана и премислена дума в поезията; най-точното съответствие на неговия вътрешен глас и едновременно полисемантична; тя е духовната автобиография на поета, същността и синтеза на творческото му верую. Антологичната книга на Лилиев въплъти и съхрани непарадната мъжественост на поета, застанал решително и твърдо на страната на човека, а не изобщо на хуманността; на страната на човека-жертва (не на върховата и в някакъв смисъл „празнична“ саможертва); на човека, който е само частица във времена на революционни и социални сблъсъци и реална, незаменима с нищо сила в градивните процеси на живота.

Човекът в поезията на Лилиев е уязвим и чувствителен, той е „мислещата тръстика“ на Паскал; болезнено раним от дисонансите на света, от грозното и злото в него, но отстояващ на агресията чрез хармонията в себе си, чрез вътрешното си равновесие, чрез мъдрото проникване и сливане с нещата от природата и битието, чрез вярата в необходимостта на ценностите, на които се е посветил.

Образът на Лилиевия лирически двойник не се променя външно през годините. Той е странен и загадъчен в своите литературни одежди на „Бледен схимник“, „Вечен жених“, „Безцветен син на обезверен жребий“, „Девственик“. Измислен и истински едновременно, като актьор на сцена — реален човек, който се превъплъщава в наложени му персонажи. Лилиевата „литературност“ е откровено търсена и точно намерена; поетът е артист, който е открил своето амплуа и му е останал верен. Той вижда своя двойник като

... оня смешен Пиеро,
който сам при луна светлина,
чисти до зори под луна стреха,
от сребристо-бялата си дреха
луните петна . . .

Външно непроменящ се в своята загадъчност и странност на „Пиеро“, на човек, който се е слял с любимата си маска, лирическият двойник на Лилиев е вътрешно

⁷ Цит. публикация на Цв. Антова.

напрегнат и неспокоен: в хармония със себе си той е измъчван от съзнанието, че не е в хармония със света около себе си:

Във тоя век на хищно изтребление,
о Господи, няма съм аз за там?

По пътя от „Птици в нощта“ до „Лунни петна“ образът на човека в поезията на Лилиев претърпява своята еволюция. „И същия сте, но сте и друг“ — пише му Дора Габе, — още когато поетът започва да печата циклите от втората си книга в сп. „Златорог“. В тази книга отношенията на поета с неговото лирическо „аз“ са по-различни. Тук повече го занимават състоянията на един вече изграден и познат лирически характер. Вече е установено, стабилизирано и осъзнато като непроменимо собственото лирическо „аз“. Смирението, в което заглъхват мъчителните вътрешни стонове на стиха от „Птици в нощта“, в „Лунни петна“ е вече обективизирано лирическо състояние.

През неколкогодишната пауза, докато прежежда за нуждите на театъра и сп. „Златорог“, докато пише статии или коригира, у Лилиев се оформя идеята за собствената му антология. Така както носел у себе си най-изповедните си творби, преди да ги запише върху листа и изпрати на приятелите си, „за да видят бял свят“, така прецизно Лилиев обмисля формата и композиционната структура, в които да разположи своя свят от поетически видения. Тази дейност на поета остава дълбоко интимна, сякаш законспирирана зад непрекъснатата му заетост с други задължения. И все пак процесът на творческото търсене, духовната връзка с традициите — европейски и национални, — своеобразието на лирическия глас и лирическата изповед — всичко това е дискретно документирано.

Посланията на националната традиция при работата върху „Стихотворения“ (1931) Лилиев възприема чрез Яворов. Въпреки че техните поетични светове са безкрайно отдалечени един от друг (Иван Мешков ги нарича „две крайни точки на националния творчески дух“⁸), те са в параболата на една кръвна връзка. Пиететът към Яворовата антологична книга „Подир сенките на облаците“ е засвидетелстван още при появата ѝ през 1910 г. „Яворов издаде вече своите летежи — утре-вдругиден ще ги взема и ще ти ги прата веднага — пише Дебелянов в писмо до Лилиев от 23. III. 1910 г. — Ще ти прата също и второто издание на „Стихотворения“, за да видиш, както аз вече видях, как работи Яворов, какво е оставил в новото издание, какво е изхвърлил и какво е изменил.“⁹ Едно десетилетие по-късно този урок на Яворов ще бъде свещенодейно приложен художествен опит от Д. Подвързачов, Н. Лилиев и К. Константинов при съставянето на посмъртната Дебелянова книга „Стихотворения“ (1920); и само една година, преди да пристъпи към работа върху собствената си антология, Лилиев, този път сам, подготвя следващо издание на Дебеляновите „Стихотворения“, прилагайки още по-последователно усвоените и осмислени принципи на антологичния подбор, в който единното композиционно и структурно звучене на книгата е свързано и съобразено със смисловата подреденост и съдържателност в разположението на лирическите теми и мотиви¹⁰.

Лилиев, който дълги години е съредактор на сп. „Златорог“ и близък приятел на Вл. Василев (един от преките изпълнители на Яворовото завещание), през втората половина на 20-те години участва активно заедно с него в историко-критическото утвърждаване на Яворовия литературен принос. Лилиевата оценка за „Подир сенките на облаците“ (по случай 15-годишнината от смъртта на Яворов) разкрива освен уважението и преклонението пред високата Яворова традиция и съкровено вълнуващия го по същото време проблем за мястото и значението на антологичната книга в пътя на поета и в националната ни литература; за ценностните ѝ характеристики, които се разкриват на различните нива на нейния прочит. „Лична изповед — пише Лилиев, —

⁸ И в. Мешков. Лилиев — романтик, символист. С., 1937, с. 5.

⁹ Д. Дебелянов. Съчинения. Т. II. С., 1987, 109—110.

¹⁰ През 1930 г. излиза луксозно издание на Д. Дебелянов „Стихотворения“ под редакцията на Лилиев и с предговор на Вл. Василев; в него Лилиев е направил нови съкращения и размествания.

тя („Подир сенките на облаците“) звучи с пророческа сила и предрича края на една трагична съдба. Всяка нейна дума се превръща в живот и буди нашето минало. В минути на горчива мъка тя би могла да бъде наша утеха — и наше пристанище. Изповедният тон, с който е написана, привлича всички думи: най-обикновени и най-избрани, най-свешливи и най-смели, за да ни покаже наистина колко богат може да бъде българският език в ръцете на един такъв недостигнат артист като Яворов. Но това не е само богатството на един книжовен език; живата българска реч, музиката на поетическото слово трепти в тая книга, евангелие за българските поети. Тя е вече традиция за нашата поезия: свързва безпокойния дух на Ботева с най-младите, а със своята изповедна сърдечност би могла да бъде отправна точка към бъдещето.¹¹

В тази Лилиева оценка имплицитно се съдържат и разпознават задачите и критериите, с които той самият ще пристъпи към работата си върху своята книга „Стихотворения“ (1931). Колкото и да са безкрайно отдалечени един от друг поетическите светове на Яворов и Лилиев, те са и много близки помежду си в „трепетното на формата“, свързала в едно песен и мит. Първото и най-общо впечатление при сравнението на двете антологични книги е линията, която започва от песента и се затваря в интерпретацията на митологеми. Яворов поставя за начало една триада от песни върху социални, революционни и любовни мотиви, която веднага ни въвежда в света на неговия противоречив и многолик лирически субект; Лилиев — цикъл от дванадесет песни, набелязващи основните мотиви на една друга чувствителност, на едно съвсем различно отношение между субекта и обекта в творческия акт. Яворов завършва с цикъла „Царици на нощта“, който по думите на един негов съвременен критик отразява „онова състояние на търсене, на незадоволеност от живота, които той съзрява в душата си като най-преки видения на своята драма“¹²; а Лилиев завършва с три лирически интерпретации на библейския мотив за проклятието върху човешкия род, с идеята и волята за изкупление на неговите грехове чрез будната съвест и готовността за саможертва. Оста, около която се изгражда структурно-композиционното единство на Яворовата и Лилиевата антологични книги, има общо направление, и то е посочено от Георги Константинов: „От Яворов до Лилиев нашата поезия се движи в една стилна цялост.“ „Това е поезия — пише критикът — на вътрешно самовглъбяване, на светкавични прозрения, на религиозно дирене — поезия на трагични личности песимистични изводи. Яворов слага началото, затуй е тъй неспокоен, динамичен и раздвоен. Лилиев постига съвършенството на един посочен вече стил — той е мъдро устремен над ясната съсредоточеност на душата си, улавя нейните вълнения и ги затваря в стихове, които отначало докрай сякаш имат една цел, една предварително поставена задача — да разкриват трагедията и радостите на един дух, който е преодолял всички временни, мрачни и демонични увлечения (така изпепеляващи при Яворова), за да живее в хармонията на една висша съвест.“¹³

Лилиев мисли и работи върху „Стихотворения“ (1931) цяла година съсредоточено в провинциалната тишина на родния си град Стара Загора. Когато пристъпва към подбора на стиховете си, поетът най-напред изоставя онези от тях, които по думите на Г. Константинов „звучат като импровизации“, и оставя само тези, „които са израз на дълбоки вълнения или искрено бликнал възторг пред великолеπιето на природата“¹⁴. Този елемент на „автобиографизъм“ не е случаен, а последователно търсен, защото именно той е типично лилиевската деликатна реакция срещу упрека във формализъм и липса на съдържателност на поезията му. Лилиев извършва филигранна работа върху структурирането и композирането на антологичната си книга, с изключително внимание към съдържанието на лирическите структури, към чистата линия на лирическия сюжет. Срещу критическата представа за енигматичност и отвлеченост на символистичната поезия, към която е причислена и неговата, в съдържанието на „Стихотво-

¹¹ Златорог, г. X, 1929, кн. 8—9.

¹² Д-р М. Ралчев. Яворов. С., 1942, с. 87.

¹³ Г. Константинов. Яворов и младите. — Златорог, г. XX, 1939, кн. 8.

¹⁴ Н. Лилиев. Съчинения в три тома. Т. I. С., 1964, с. 382.

рения“ (1931) на равнището на лирическият сюжет, композиционното разположение на мотивите и поведението на лирическият субект, поетът разкрива човешки състояния и реакции, които наистина са необикновени със своята изискана простота, със съвършенството на спазените човешки пропорции.

В съдържанието на запазенения ръкописен вариант¹⁵ на книгата може да се проследи работата на Лилиев върху нейната структура и композиция; процесът на естественото сливане на двете му книги „Птици в нощта“ и „Лунни петна“ една в друга¹⁶, търсенето и откриването на точното място на всяка лирическа миниатюра в отделните раздели и цикли и в цялостната композиция на книгата; може да се проследи как поетът е преосмислил звуковото и семантичното звучене на някои от своите творби, като им е потърсил отново съответно подходящо място и контекст.

Трябва да се отбележи, че след ярките метафори в заглавията на двете си книги за антологичната Лилиев избира семантично най-неутрално заглавие — „Стихотворения“, — а „Птици в нощта“ и „Лунни петна“ поставя в последователността на появата им като книги над два основни най-дълги раздела в книгата.

Заглавието „Стихотворения“ е особен знак в диалога на поета с традициите и неговата съвременност. Това заглавие е демонстративен отказ от персонален етикет, знак за самоотричане в някаква степен от рецепцията на образа (или образите) на неговия лирически субект; то е знак и за отгласване изобщо от образното назоваване в традицията на Яворов и заявка за една естетически неутрална самооценка. В този смисъл фактът, че Лилиев поставя върху книгата си заглавието, което носи Дебеляновата посмъртна книга, е многозначителен. Той е изпълнен с естетическо, ритуално и морално съдържание и говори изобщо за стимулите на поета при работата му върху „Стихотворения“.

„Стихотворения“ съдържа шест раздела¹⁷ („Песни“, „Птици в нощта“, „Химни“, „Лунни петна“, „Венци“ и „Поеми“), които са по седем във всяка от предишните две книги — в книгата „Птици в нощта“ — отбелязани с римски цифри, а в „Лунни петна“ със заглавията: „Песни за Тракия“, „Откъси“, „Любов“, „Лунни петна“, „Вечери“, „Станси“ и „Венци“. Знакът за сливането на двете книги е симетрично фиксиран в първия и последния шести раздел. Първият раздел — „Песни“ — слива двата първи раздела на двете книги, като за заглавие е оставена само първата дума от словосъчетанието „Песни за Тракия“ и е запазена лирико-сюжетната рамка на раздела, затворена от стихотворенията „Знам сърцезападен свиден кът“ и „Тихата бащина стряха“; така както те са разположени в книгата „Лунни петна“. От общо 22 стихотворения тук Лилиев подбира 12, като използва в подходящо семантично поле и първото стихотворение от раздел II на книгата „Птици в нощта“: „Вървя смирен, вървя самин“, което поставя между „На Тракия сред звучните поля“ и „Под честити небеса“.

Както би трябвало да се очаква, най-много усилия Лилиев е вложил в композирането на разделите, носещи заглавията на двете му книги: *Птици в нощта* — втори, и *Лунни петна* — четвърти раздел, като между тях разполага *Химните* — дял VI в книгата „Птици в нощта“.

В първите три части, или в първата половина на „Стихотворения“, доминира семантичното поле на първата Лилиева лирическа книга; а във втората ѝ половина,

¹⁵ По този ръкописен вариант върху луксозна оризова хартия с воден знак, без поправки върху текста на стихотворенията се отпечатва „Стихотворения“ (1931). След излизането на книгата Лилиев подарил ръкописа ѝ на Георги Константинов, който го съхранявал в поръчана от него специална кожена папка до края на живота си. След неговата смърт съпругата му Веса Константинова, племенницата на поета, подарила ценната семейна реликва на дом „Литературна Стара Загора“, където се съхранява днес. Единствените задрасквания и поправки върху ръкописа са в съдържанието, което показва, че върху реда на стихотворенията Лилиев е работил до последния момент преди отпечатването на книгата.

¹⁶ Приложения са за сравнение съдържанието на двете книги „Птици в нощта“ (2 доп. изд.) и „Лунни петна“ и работният вариант от ръкописа на „Стихотворения“, който се публикува за пръв път в настоящата работа.

¹⁷ Съдържанието на книгите „Птици в нощта“ (2 изд., за 1919), „Лунни петна“ (1922) и едноименните им раздели в „Стихотворения“ (1931) вж. в приложението в края на статията.

която започва със споменатия четвърти раздел (*Лунни петна*), следван от пети, *Венци*, и шести, *Поеми* — то е под знака на книгата му „Лунни петна“.

Разположени симетрично в композиционната структура на „Стихотворения“, разделите *Птици в нощта* и *Лунни петна* отбелязват посочените два етапа от развитието на лирическия субект в Лилиевата поезия. С озаглавяването на разделите, с външната си организираност изобщо „Стихотворения“ е по-близо до втората Лилиева книга „Лунни петна“, макар че двете книги присъстват равностойно в антологичната и слети, образуват една качествено нова организация със свои значения и внушения.

Разделът *Птици в нощта* съдържа 38 стихотворения, от които 27 са от съответната книга и 11 — от книгата „Лунни петна“. Рамката на раздела е оформена от стихотворенията „Моите спомени“ (първо в раздел III от книгата „Птици в нощта“) и „Във тоя век на хищно изстребление“ (последно в раздел I на същата книга). Вътре в тази рамка стихотворенията — лирически части — варират в семантичното поле на спомена, като на този модус е подчинен подборът на характерни лирически структури от цялата книга „Птици в нощта“, а между тях са разположени в очевидно дълго търсен, преисляя и променяя до последния момент ред, 11-те стихотворения от книгата „Лунни петна“.

Третият раздел — *Химни* — е почти дословно повторение на раздел VI от първата Лилиева книга. Той е претърпял композиционни поправки още при второто й издание, когато поетът прибавил двата химна — „Към пролетта“ и „Към слъщето“. В антологичната си книга той съкратил химна „Към далечния“, а стихотворението „В тълпата равнодушна и студена“, посветено на Димчо Дебелянов, поставил ритуално на заключително място в раздела *Венци*.

Ва раздела *Лунни петна* Лилиев избира стихотворения само от различните части на едноименната си книга. В някакъв момент се спрял само на едно стихотворение от книгата „Птици в нощта“ — „Чъртаят се сребърни линии“, — което впоследствие изоставил. Лирическата рамка на раздела е образувана от стихотворенията „Роса ли градините ръси“ (първо в раздела *Любов* на съответната книга) и „Като утеха сетна проблясват небесата“ (последно в *Станси*), а между тях смислово-синтактично избира и подрежда стихотворения от разделите *Лунни петна*, *Вечери* и *Венци*.

Петият раздел — *Венци* — следва раздела *Лунни петна*, както *Химни* съответно следват *Птици в нощта*: така симетрично са разположени и построени двете основни семантични структури в лирическия сюжет на книгата. Това съответствие напомня отново за принципите на симетрията и хармонията, които изграждат впечатлението и внушенията на Лилиевия художествен свят. Към този раздел — *Венци* — поетът е добавил три и е отнел едно стихотворение („Пред огледалото“ — „По тъмните загрижени ланити“), което е преместил в раздела *Лунни петна* между „Градините повехнали скърбят“ и „О, Господи, благослови нощта“. Трите добавени стихотворения са от книгата „Птици в нощта“. Те са разположени в следния ред: „Ти сплиташ в упоение ресници (от нейния раздел VI) е поставено между стихотворенията „На слъщето стрелите светозарни“ и „Все тоя глас трепти“; „Години моята душа трепти“ (от V раздел) е поставено между „Над езерото заника трепти“ и „И твоя ден сред черен труд отлита“; а на финала, на мястото на отнетото от раздела стихотворение, е посветено на Димчо Дебелянов — „В тълпата равнодушна и студена“.

„Стихотворения“ завършва с един раздел — *Поеми*, — който включва „Градът“, „Тълпите“, „Вад стената“, „Ахасфер“ и „Родина“; първите две са от книгата „Птици в нощта“, а останалите, както вече споменах, от замислената и неосъществена книга. Като ги поставя до първите си поеми, Лилиев още веднъж, както в първия раздел на книгата, сякаш събира началото и края, затваря кръга на своя художествен свят. Сливането в първия и последния раздел е и метафорично съсредоточаване на кръга в своя център, в точката, която събира в едно образа на поета и неговите лирически персонажи.

От общо 149 стихотворения в първите две книги (73 от „Птици в нощта“ и 76 от „Лунни петна“) в антологичната си книга Лилиев оставя 107; към тях прибавя още 24 — това са стихотворенията — части на последните три лирически поеми. Поетът отстра-

нява много стихотворения, които по нищо не отстъпват на подбраните. Очевидната цел на поета е изчистената линия на лирическия сюжет, цялостното впечатление от книгата, единството на нейните внушения. Защото Лилиев гледа на своите лирически книги именно като на книги (а не стихосбирки). Една най-възшна и незначителна на пръв поглед подробност потвърждава това: във всяка от своите три книги е формулирал съдържанието им по един и същ начин — „книгата съдържа“.

За разлика от поетическия образ, който е „непреднамерен“, и от стихотворната творба, която възниква най-напред като „намерение“ (в процеси от подсъзнателното към съзнателното и обратно), структурирането на лирическата книга е изцяло съзнателно и планирана дейност¹⁸. Отделните стихотворения самостоятелно в по-малки и по-големи тематични конгломерати (в случая това са двете книги и всички стихотворения във от тях) са налице и като факт са достатъчно отдалечени от своя автор, за да съществуват онтологично независимо. С книгите си „Птици в нощта“ и „Лунни петна“ Лилиев е нанесъл върху картината на българската поезия своя личен шрих достатъчно сигурно, за да бъде разпознат и открит. В книгата си „Николай Лилиев. Романтик-самовлюбист“ (1937) Иван Мешков проследява идейното и естетическото изграждане на Лилиевия художествен свят в движение като усъвършенствуване на художественото самосъзнание и самовглъбяване във вечните неща на битието: „Вярата в любовта, любовта към родината, обичта към природата дават последното възможване, „узряване“ на човека, поета и художника у Лилиев. Ако той не бе се възмогал над „отровната мисъл“ от „Птици в нощта“, поезията му не би имала той разцвет в „Лунни петна“ и не би се спасил от „безумие“ или поне от „безцветие“ — от истинска забравя като поет. . . „Лилиев достига художествено съвършенство в „Лунни петна“ успоредно с постигнатото вътрешно просветление. . .“ „У Лилиева постепенно е една вътрешна психологическа закономерност и органичност се постига равновесие между поет с дълбоко проникновение и художник с проста и съвършена форма. Така е обогатяването и задълбочаването на вътрешния опит субективното и личното се възвежда към общочовешкото, реалният факт — към идеалния първообраз, и обратно, докато зрелият творец ги синтезира в образа-символ, в картина-символ — в едно идеално съответствие между съдържание и форма, в едно художествено съвършенство, в което се е изразила завършената индивидуалност на поета.“¹⁹

В книгата „Лунни петна“ и поемите „Зад стената“, „Ахасфер“ и „Родина“ поезията на Лилиев е вече един завършен художествен свят. Вътрешният стремеж на поета е естетически постигнат. Логично е в „Стихотворения“ (1931) това движение на идеите да бъде формулирано в художественото единство на цялото. Тук поетът стои пред задачата не просто да подбере и подреди стихотворенията си по вътрешната логика на лирическия сюжет, а да извлече от собствената си поезия поетическата субстанция, „чистата поезия“, максимално да изчисти книгата си от каквито и да било наслагвания на временни чувства, увлечения, подражания, познания, от всичко попътно и случайно и да я сведе до възможно най-съкровената „изповед на душата“. Неслучайно непосредствено след излизането на „Стихотворения“ в критическата рецепция на Лилиевата поезия категорично се налага изводът за нейното единно внушение, за внушенията на един цялостен хармоничен свят. Георги Цанев: „Неговата песен е хармонично единство. Единство на мисъл, чувство, музика — каквото се среща у малцина лирици.“²⁰ Георги Константинов: „Лилиев е натура хармонична — поет, който съумява да овладее духа си и да затвори склонностите му в трептящи стихове. В поезията си той от-

¹⁸ Според Н. Лилиев поезията е „песен, очарованието на която се ражда от равновесието на двете необходими качества, без които не можем да си я представим: въображение и чувствителност. . .“ — В: Н. Лилиев. Съчинения в три тома. Т. 3. С., 1964, с. 91; и още: „За да изясни своя духовен свят, поетът може да вземе всичко или да не вземе нищо от реалния живот — зависи от неговата индивидуалност, от възможностите му да лови и отразява в своите произведения тоя живот.“ — В: П. Тихолов. Николай Лилиев. Срещи и разговори. С., 1963.

¹⁹ Цитатите са по изданието: И в. М е ш к о в. Очерци, статии, рецензии. С., 1965, с. 301, 316, 320—321.

²⁰ Г. Ц а н е в. Николай Лилиев. — Златорог, г. XIII, 1932, кн. 2—3, 73—82.

разява само себе си, тя — е неговата изповед пред Бога, природата и пред собствена му съвест.²¹

В книгата „Стихотворения“ вътрешната хармоничност на Лилиевия поетически образ е приложена последователно като основен структуриращ принцип на цялото ѝ лирическо пространство. Отворената композиция на двете книги (нечетна 7-дялова) при сливането им тук е редуцирана в затворена (четна 6-дялова). Логиката на подбора, на разместванията и преместванията е сюжетно знакова, стреми се да обгърне и обедини тематично лирическите структури, да ги организира симетрично в кръговото лирическо пространство. С тази цел са премахнати всички заглавия вътре в разделите. Те са запазени изцяло само в симетрично разположените в средата и в края „Химни“ и „Поemi“, които жанрово предполагаг и изискват заглавия върху отделните творби. Отсъствието на заглавия вътре в останалите четири раздела: *Песни*, *Птици в нощта*, *Лунни петна* и *Венци*, разрушава границите (доколкото те са съществували в двете книги) между отделните лирически структури, като ги циклизира, т. е. осъществява сюжетната непрекъснатост на тематичния поток, без да отнема лирическата автономност на отделните стихотворения, само постига сливането на техните ореоли от значения. Например в първия раздел *Песни* е очертана лирическата топография на родното и сливайки началото на двете си книги, Лилиев подбиа 12 лирически пейзажа, в които проблематиката на човешкия персонаж е заявена дискретно-диалогично. Тя излиза на повърхността образно в първия стих на ключови места в раздела: в началото („Знам сърдечен свиден кът“), в средата („Вървя смирен, вървя самин“) и в края („Тихата бацина стряха“). При подбора са отпаднали предимно лирически варианти на тази проблематика. Съкращаването на стихотворения като „Полето ме посреща като син“, двете със заглавие „Песен“ („Скръбен и далечен“ и „Той не иде от страни далечни“) и т. н. отговаря на целта погледът в себе си да бъде максимално изведен навън в пространството, което пулсира като космос, разтваряйки се в човешките сетива и едновременно с това оставайки недокоснато и девствено²².

Отначало докрай в структурирането на разделите, в това, което е запазено, и това, което е отстранено, се разкрива постигнатото и осъществено намерение на Лилиев обективно да възпроизведе и едновременно с това да потисне, в някаква степен да разруши (и в крайна сметка да хармонизира в човешките му пропорции) едно свръх-субективно лирическо усещане за природата и човека. В известен смисъл линията на подбора, на лирическото сюжетирание наподобява митологемата за „самоубийството на Нарцис“.

В поезията на Лилиев нарцистичният мотив се изживява светло-болезнено, като съсредоточава опиянението и болката от дарбата, превръща се в израз на етични и естетически терзания за смисъла на творчеството и красотата, за тяхната обреченост на самота и неразбиране. В „Стихотворения“ поетът подлага този основен мотив в лириката си на особена редукция. Това е процес, който се забелязва още в подбора и преработката на стиховете му за книгите „Птици в нощта“ и „Лунни петна“, където не са включени много характерни и получили голяма популярност варианти на нарцистичния мотив („Цар Слънце“, „Дух на презрение“, „Аз обичам звездний хор“, „Томление“, „Безцелно скитан среди гмежа“, „Възделения светли замират“, „Пред прага“ и т. н.). В антологичната си книга поетът е категоричен в решението си да се „отрече“ от самолюбуващия се нарцис в името на страдащия му двойник²³, да „счупи“ своето огледално отражение и да остане сам със себе си, сам със своето страдание, така както това лирическо състояние е формулирано в стихотворението „Пред огледалото“ (поставено на ключово място без заглавие в раздела *Лунни петна*):

²¹ Г. Константинов. След Лилиева. — Златорог, г. XIV, 1933, кн. 8, с. 356.

²² Вж. съдържанието им — бел. 17 и приложението.

²³ В цитираната по-горе статия Георги Цанев пише: „Лилиев възприема света субективно: Нарцис, който се оглежда в другите, за да види не своята красота, а своето страдание и смиреност, своите етични жажди.“

По тъмните загрижени ланити
пробягат строги бръчки, те разсичат
опожареното сърце на две.

Чири са тия сълзи, що потичат
по бледното лице, и кой зове
като дете пред буря беззащитен?

Обезумял кой вдига към стената,
отреща в огледалото, деснища
и пада с окървяено чело?

Като настръхнала зловеща птица
появя с вледеняващо крило
в заглъхналия дом дрезгавината.

И вечерта се свежда, скръбна вечер,
като саван над белите надежди,
осиротели в моята душа!

Да заглуша гласът на вси премежди,
напусто огледалото гроша,
напусто роня безсърдечни речи.

Поетът разрешава проблема за избора на своя персонаж въпреки съзнанието за безсмислието на това усилие. Линията на „отстраняването“, на „бягството“ от самоотражението той следва докрай в антологичната си книга. По отношение на формата тя се проявява като отказ от реториката в интерпретацията на нарцистичния мотив, отказ от повторенията, въпреки риска много антологични като реализация творби да да останат вън от „Стихотворения“ (1931).

Особено ярка илюстрация за „самоубийството на Нарцис“ представлява разрушаването на поемата „Мъртво небе“ — първа от последния (7) раздел на книгата „Птици в нощта“. В антологичната книга от тази поема са оставени две стихотворения — „Самата нощ е отразила“ и „Безкрайна жал и жив мъртвец“ — превърнати в лирически части на раздела *Птици в нощта*. Отпадналите пет стихотворения: „Какво ти слушаш, Николай“, „Аз долавям“, „Разбирам твоите горки вопли, Хамлете“, „Тъмни скърби“, „Обезценил цената на хули и награди“, „Плачи, душа“, са реторични варианти на нарцистичния мотив, изпълнени като лирически идентификации на поета с любими на символите литературни образи от Данте до Шекспир.

По същата причина са отстранени и две части от поемата „Градът“ — „Пред мене се разлестя цвят огромен“ и „О, тоя грохот на града“. Това облекчава тематичната съсредоточеност на поемата върху поета като главен лирически персонаж и отправя погледа към градския интериор и неговите обитатели. С двете части са отпаднали стихове като:

градът, де аз се губя обездомен —
за себе и света неуязвим

и в неизведаната вечер —
не аз ли стъпям — заплепен —
и в упоение прочитам
изваяните в миг слова —
словата на нечуван ритъм?
О, тоя грохот на града!

Така е отстранено и очевидното противоречие между цитираните стихове и изповедта, превърната в тематичен център на поемата:

Аз виждам брат у всеки непознат. . .

Разделът *Посми* в края на Лилиевата антологична книга затваря кръга на неговия художествен свят; но освен това и сам по себе си той също е своеобразен кръг, тематично повтарящ на друго жанрово равнище лирическия сюжет на книгата. Сякаш всички теми и мотиви, формулирани по нейното протечение в лирическите миниатюри, в тематичните цикли, тук в поемите зазвучават по-сгъстено и по-плтно, по-мощно и трагедийно. Сякаш мелодиите на „песните“ се изтеглят и сливат в хармоничните акорди на едно вечно звучене.

До края на живота си Лилиев убеждава себе си и другите, че със „Стихотворения“ е казал „своята дума“ в поезията. И престава да публикува стиховете си, които, макар да са се раждали независимо от него, все пак съдбата им е била в неговите ръце. Така са останали само публикуваният през 1934 г. цикъл „При морето“ и няколко стихотворения в ръкопис.

Цикълът „При морето“ предизвикал голяма радост сред почитателите на поета: „Най-сладкопойната ни птица пропя!“ — предават от уста на уста читателите на сп. „Златорог“. Критиците не закъсняват да забележат „новата посока“ в Лилиевата поезия²⁴, заявена в новия цикъл. И все пак Николай Лилиев окончателно млъкна.

През призмата на предпочетенния завършен художествен опит цикълът „При морето“ се явява своеобразен епilog на поета, неговото ведро и тъжно прощаване с песента и лирическа равносметка за стойността на създаденото. Всичко това е кодирано в условността на диалога между поета и неговата песен в първото стихотворение от цикъла, в смисъла на самохарактеристиката, синтактично изцяло пренесена в миналото:

Не беше ти след бурите калена
и живите от сян не ще събудиш,
не ще ги поведеш на люта бран.

Ти беше скръб, ти беше нежна рана,
морето би могло да стане радост
за твоите неозарени дни.

И младостта ти, възкресена младост,
над неговата среброгрива пяна
като любовна даска да звъни.

Ти би могла сега с любов да тръгнеш
като Исуса, и да укротиш
въздишките и стонът на морето. . .

В тези синтактично-строфично затворени терцини²⁵ съчетанието на аориста с условната форма на бъдещето време внушава някаква темпорална застиналоост на действието. Обръщането на поета към песента с „ти беше“ и „ти би могла“ отбелязва установената дистанция между тях, сякаш непреодолима и поради липса на перспектива за действие, което е поставено в условна зависимост от едно библейско чудо — „... да тръгнеш като Исуса. . .“

В последното стихотворение от цикъла — „Тишина“ (останало непубликувано през 1934 г., било съкратено от редактора Вл. Василев) — прозвучава отново мотивът за песента, за нейната летлива материя, пораждаща се от тишината и отново потъваща в нея:

Крайбрежията вече спят
и към небето се възема
като мечта по своя път
една несвършена поема.

²⁴ Г. Константинов. Николай Лилиев сред своите приятели. С., 1971, 276—277.

²⁵ За разлика от терцините в първата част на стихотворението, които са „отворени“, т. е. синтактично преливащи една в друга чрез анжамбмани.

Това последно четиристишие е точката, която Лилиев решително поставя в края на своята „несвършена поема“. Той заявява всъщност, че не би желал да върне своята „песен-мечта“ в една реалност, която иска да я манипулира, която иска да я подчини на себе си. Щом тази песен не може с любов да тръгне по вълните на житейското море и да го усмири, нейното място е небето — упованието в смисъла на доброто и красивото. И като при всеки епигон художествената перспектива на цикъла е обрнатата назад към миналото, към вече казаната своя дума²⁶ в „Стихотворения“ (1931).

ПРИЛОЖЕНИЕ

ПТИЦИ В НОЩТА

Книгата съдържа:

I
Светло утро, ти прокуди...
Песен (Скръбен и далечен)
Небето е безумно синьо
Тихият пролетен дъжд
Съмна в синните градини
Напразно вашия дух лети
На вечността с предвечний лък
Песен (Той не иде от страни...)
На светлото утро разсветения звън
Във тоя век на хищно изтребление

II
Вървя смирен, вървя самин
Чъртаят се сребърни линии
Чуй в гората смъртен стон
Кръгозори надвесени
Ридаят скръбни ветрове
Песен (Мрачини обсебят...)
Сред есенното запустение
Трептят простори, осветени
О, аз съм оня странен цар
Приласкай ме, вълна

ЛУННИ ПЕТНА

Книгата съдържа:

Песни за Тракия
Знам сърдечен свиден кът
Полето ме посреща като син
Чуй звънят страните южни
И ведрата пролет
Погледни как в почуди
На Тракия сред звучните нива
В глухото поле
Под честити небеса
На заник догарят
Непростена вечер прилета
Гасне мечта златодарна
Тихата бащина стряха

Откъси

Париж I—VIII:

(Първата зора играе
Като бръмченито на пчели
Възкръсват в душата живели
Погадва спомена далече
Заслушан в смътните слова
Полунощи отминаха
Към тихи свечерени брегове
Париж, Париж)

²⁶ Необходимо е да се подчертае голямата разлика между антологичната книга на Лилиев и изданието на неговите „Стихотворения“ (1960), което излиза под редакцията и съставителството на Георги Константинов. (За историята на това издание вж. спомена на Борис Делчев — В: Дебелянов, Н. Лилиев, Г. Райчев в спомените на съвременниците си. С., 1967, 399—421.) Лилиев дълго се е противопоставял на каквито и да било вмесателства в собствения му подбор и е предпочитал да не бъде издавана изобищо поезията му при положение, че трябва да направи такъв компромис. Но поетът не е устоял все пак на настояванията на Г. Константинов да бъде възкресена лириката му за новите поколения български читатели и е предоставил на вкуса и съображенията на литературния критик това съставителство. Така в „Стихотворения“ (1960) Г. Константинов използва само външната структура на Лилиевата антологична книга, като изоставя много от избраните в нея творби и на мястото им включва други, с цел да подчертае социалната ангажираност на Лилиев и неговите младежки социалистически увлечения. Лилиев почти не дочакал тази книга; в предсмъртния си час успял да зърне набързо възрания сигнал екземпляр. Няколко години по-късно в притомното издание на поета (1964) Георги Константинов възстановява текста на „Стихотворения“ (1931), с което фактически възстановява и правото на авторския подбор, пренебрегнато в изданието от 1960 г.

III

Моите спомени
 Моя дух посетява страните
 Не зная тоя път извежда ли
 Клето сърце, пожали
 Те не говорят — моите очи
 Лежа в безлюдните пустини
 Кажете тоя странен ден
 Безнадеждни са моите думи

IV

Все тия болни светлини
 Жената, която отпаметни дни
 Майко, от години съм заспала
 Отровна мисъл ме похити
 Ти сплиташ в упоение ресници
 На безпокойна връст
 Ти чуваш мойта горестна молба

V

В далечни, изгубени степи
 От ранина обезумял аз пих
 Пред мене се разкриват стръмници
 И слънцето с предвечния си плам
 Да можех и днес окрилен
 Години моята душа трепти
 Прижда вълната на моята скръб
 На деня под безплодните кръсьци
 Аз знам, че в скръбна, късна вечер
 Сенки своя път поели

VI

Към Природата
 Към Пролетта (Ти люлееш целий мир
 Засмените твои простори)

Към Слънцето
 Към Родината
 (Загълхнал в безответната...
 Аз не извиках от вълнение
 Те пак ще дойдат твоите деца)

Към Самотата
 В тълпата равнодушна и студена
 Към Далечния
 Към Нощта

VII

Мъртво небе
 (Какво ти слушаш, Николай
 Аз долавям някъде бавно
 Разбирам твоите горки вопли
 Тъмни скръби по изгубените дни
 Обезценил цената на хули...
 Самата нощ е отразила

Край Рейн I—III:

(В несретен час самин
 Тия светли някога страни
 Посърнал ден очи затвори)

Война I—III:

(Тя идеше развихрена и властна
 Звездите бледнеят
 Плаче старата гора)

Любов

Роса ли градините ръси
 Съдбата те изпраща бледен
 Като далечен спомен гаснат
 Пламват нежни, пламват бели
 Аз чух смутена властен зов: ела!
 Окитен с блянове и рози
 Родена в алмазна роса
 Рушат се девствени прегради
 Тежат ми венчалните думи
 Прошавай! не зови! не спомняй!
 Покъсан тъмен стяг
 Аз бдя. Векове минават

Лунни петна

Вечер и вечерната звъни
 Луната висне като плод
 Трепват невидими струни
 Ти молиш, зная, но кого ли
 Пред тебе есента въздъхва
 Невидими ръце въздишат
 Над твоя дом спокойствие
 Не скръби по звучали насъне вълни
 Очите ми изплитат
 Светкавици на мойта ранна нощ

Вечери

В ранната вечер без звук
 Денят, желанный ден
 Нощта ще ни изплаче своите тайни
 И нашия блян, и нашия земен блян
 Пред очите ни гаснат сияния
 Те отминават с песни
 Ний блуждаем сами
 Смири, душа размирната си скръб

Станси

Светът неспирно своя лик мени
 Измамний пламък на скръбта ме води
 Извяхват спомени и песни
 Вечерния звън замира
 Мечтите зънат в нашия път
 Кому се усмихваш, любов?
 Боже, твоя светъл гняв свещен е
 Тревожната ми сянка не буди
 Вечерня и бавно пълзи

Плачи душа, низ тия мъртви зали
 Безкрайна жал и жив мъртвец)
 Градът
 (Низ тоя друм съмненията бродят
 Аз не послушах сърдечни моления
 Пред мене се разлисти цвят
 Трепти умората
 Трепетни зори обаждат
 На живота несмълкния грохот
 О, тоя грохот на града
 На страшен съд
 И всеки тленен ден
 Тълпите

„СТИХОТВОРЕНИЯ“ (1931)

Раздел „Птици в нощта“

Втори (краен) вариант

1. Моите спомени
2. Първата зора играе
3. Като бръмчението на пчели
4. Все тия болни светлини
5. Погасва споменът далече
6. Заслушан в смътните слова
7. Париж, Париж, убиец и баща
8. Трептят простори осветени
9. Кръгозори надвесени
10. Сред есенното запустение
11. Ридаят скръбни ветрове
12. Не зная тоя път извежда ли
13. Мрачини обсебят
14. Отровна мисъл ме похити
15. Те не говорят моите очи
16. Лежа в безлюдните пустини
17. Безкрайна жал и жив мъртвец
18. И слънцето с предвечния си плам
19. Аз знам, че в скръбна, късна вечер
20. Кажете, тоя странен ден
21. Ти чуваш моята горестна молба
22. В далечни изгубени степи аз скитам
23. Безнадеждни са моите думи
24. Майко, от години съм заспала
25. Над твоя дом спокойствие
26. Да можех и днес окрилен
27. На денят под безплодните кръсьци
28. Прижда вълната на моята скръб
29. Самата нощ е отразила
30. В глухото поле
31. Напразно вашият дух лети
32. Аз бя. Вековете минават
33. Приласкай ме вълна
34. Не скърби по звучащи насъне вълни

Градните повяхнали скърбят
 О Господи, благослови нощта
 Като утеха сетна проблесват небесата

Венци

Сенокос (Ведрата душа на вечността)
 Празник (На слънцето стрелите. . .)
 Гласът (Все тоя глас трепти)
 Вечер (Люлеят се измамни отражения)
 Писмо (И твоя ден сред черен труд. . .)
 Офелия (Над езерото заника трепти)
 Нощ (Нощта разискря своите градини)
 Пред огледалото (По тъмните загрижени)

Първи вариант

1. Моите спомени
2. Първата зора играе
3. Като бръмчението на пчели
4. Все тия болни светлини
5. Погасва споменът далече
6. Заслушан в смътните слова
7. Париж, Париж, убиец и баща
8. Звездите бледнеят в небесната твърд
9. Чуй в гората смъртен стон
10. Плаче старата гора
11. Във тоя век на хищно изстребление
12. Безнадеждни са моите думи
13. Безкрайна жал и жив мъртвец
14. Ти чуваш моята горестна молба
15. В далечни изгубени степи
16. Майко, от години съм заспала
17. Трептят простори осветени
18. Кръгозори надвесени
19. Сред есенното запустение
20. Ридаят скръбни ветрове
21. Отровна мисъл ме похити
22. Мрачини обсебят
23. Не зная тоя път извежда ли
24. Лежа в безлюдните пустини
25. И слънцето с предвечния си плам
26. Те не говорят моите очи
27. Кажете тоя странен ден
28. Да можех и днес окрилен
29. Над твоя дом спокойствие
30. Прижда вълната на моята скръб
31. На денят под безплодните кръсьци
32. Аз знам, че в скръбна, късна вечер
33. Самата нощ е отразила
34. В глухото поле

35. Звездите бледнеят в небесната твърд
36. Чуй в гората смъртен стон
37. Плаче старата гора
38. Във тоя век на хищно изтребление

35. Приласкай ме, вълна
36. Напразно вашият дух лети
37. Не скърби по звучали насъне вълни
38. Аз бя. Вековете минават

Раздел „Луни петна“

Втори (краен) вариант

1. Роса ли градините ръси
2. Пламват нежни, пламват бели
3. Като далечен спомен гаснат
4. Съдбата те изпраша бледен
5. Рушат се девствени прегради
6. Тежат ми венчалните думи
7. Прошавай! не зови! не спомняй!
8. Луната висне като плод
9. Трепват невидими струни
10. Боже, твоя светъл гняв свещен е
11. Ти молиш, знай, но кого ли
12. Пред тебе есента въздъхва
13. Светкавици на мойта ранна нощ
14. В ранната вечер без звук
15. Смири, душа, размирната си скръб
16. Измамний пламък на скръбта ме води
17. Тревожната ми сянка не буди
18. Вечеря, и бавно пълзи
19. Градините повехнали скърбят
20. По тъмните загрижени ланити
21. О Господи, благослови нощта
22. Светът неспирно своя лик мени
23. Нощта ще ни изплаче своите тайни
24. И нашият бляк, и нашият земен бляк
25. Пред очите ни гаснат сияния
26. Извяхват спомени и песни
27. Мечтите зъзнат в нашият път
28. Кому се усмихваш любов
29. Те отминават с песни
30. Като утеха сетна проблесват небесата

Първи вариант

1. Роса ли градините ръси
2. Пламват нежни, пламват бели
3. Като далечен спомен гаснат
4. Съдбата те изпраша бледен
5. Рушат се девствени прегради
6. Тежат ми венчалните думи
7. Прошавай! не зови! не спомняй!
8. Луната висне като плод
9. Чъртаят се сребърни линии
10. Боже, твоя светъл гняв свещен е
11. Ти молиш, знай, но кого ли
12. Пред тебе есента въздъхва
13. Светкавици на мойта ранна нощ
14. Нощта ще ни изплаче своите тайни
15. И нашият бляк, и нашият земен бляк
16. Пред очите ни гаснат сияния
17. Те отминават с песни
18. Ний блуждаем сами
19. Смири, душа, размирната си скръб
20. Светът неспирно своя лик мени
21. Измамний пламък на скръбта ме води
22. Извяхват спомени и песни
23. Мечтите зъзнат в нашият път
24. Кому се усмихваш, любов
25. Боже, твоя светъл гняв свещен е
26. Тревожната ми сянка не буди
27. Вечеря, и бавно пълзи
28. Градините повехнали скърбят
29. По тъмните загрижени ланити
30. О Господи, благослови нощта

Забележки към таблиците: I. Задрасканият в съдържанието първи проект на двата раздела е само един от предхождащите варианти в композирането им. II. Цифрата от края на втората колона отговаря на реда на стихотворенията от първата колона. III. Номерата: 2, 3, 5, 6, 7, 25, 32, 34, 35 и 37 в раздел „Птици в нощта“ са от книгата „Луни петна“. IV. В раздела „Луни петна“ са отпаднали две стихотворения: „Чъртаят се сребърни линии“ и „Ний блуждаем сами“. Първото е от книгата „Птици в нощта“.